

AZ ÖRÖKSÉG TERHE

Arany László
élete és
munkássága

Ráció Kiadó –
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

AZ ÖRÖKSÉG TERHE

AZ ÖRÖKSÉG TERHE

Arany László élete és munkássága

Szerkesztette:
Szilágyi Márton

RÁCIÓ KIADÓ – BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
Budapest, 2022

A kötet megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia

és „A 19. századi magyar irodalom politikai gazdaságtana”
MTA Lendület Kutatócsoport

támogatta.

Készült az ELTE BTK 18–19. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén.

© Szerzők, szerkesztő, 2022

© Ráció Kiadó, 2022

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2022

Tartalom

Szilágyi Márton: Bevezetés	7
Imre László: Arany László és a 21. század	13
I. Arany László, a költő	
Eisemann György: A kulturalitás és az irodalmi nyelv összjátéka <i>A délibábok hősében</i>	23
Hites Sándor: „ökonóm-szemmel néz a világra” <i>A délibábok hőse és a nemzetgazdaságtan</i>	32
II. Arany László, apja örökségének őrzője	
Szilágyi Márton: Arany László mint Arany János életművének értelmezője	49
Vaderna Gábor: Arany László emléket állít <i>Arany János hagyatékának muzealizációja</i>	62
III. Arany László, a folklorista	
Domokos Mariann: Arany László meseszöveg-alakítási eljárásai	85
Vargha Katalin: Találósok Arany László népmesegyűjteményében	127
IV. Arany László, a közéleti személyiség	
Völgyesi Orsolya: Arany László és a „magyar politikai költészet”	147
Cieger András: „Nekem egyénileg nem sok keresni valóm volna ott” <i>Arany László és a századfordulós magyar politikai élet</i>	158
Domokos Mariann: Arany László és az első magyar szerzői jogi törvény	171
Balogh Piroska: Arany László és az Akadémia	191
V. Arany László kapcsolatrendszere	
Gulyás Judit: Arany László levelezése	209
Rövidítésjegyzék	249
Névmutató	253

Bevezetés

2019-ben volt Arany László (1844–1898) születésének a 175. évfordulója. Akár szimbolikusan is tekinthető, hogy apjának, Arany Jánosnak a 200. születésnapja után szinte elrejtve ünnepelhettük meg a fiát is. Pontosabban: ünnepelhettük *volna*. Merthogy a sok színvonalas szakmai kiadvánnyal emlékeztetéssé tett, 2017-es Arany János-évfordulóhoz képest Arany László születésnapja majdnem elsikkadt. Még a szakmai közvélemény is alig tartotta számon. Róla nem születtek köztéri szobrok, színházi előadások vagy felolvasások, nem jelentek meg könyvek és tematikus folyóiratszámok – sőt, emlékét és munkásságát felidéző konferenciából is csak egyetlen szerveződött.

Persze legalább egy mégiscsak volt.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 18–19. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke (a Magyar Irodalomtörténeti Társaság közreműködésével) 2019. december 9-én egynapos konferencián emlékezett meg Arany László születésének 175. évfordulójáról.

A tanácskozás szervesen kapcsolódott az Arany János születésének 200. évfordulójának alkalmából lezajlott emlékév eredményeihez, amelyből egyébként a tanszék is igyekezett kivenni a részét: 2017-es konferenciájának anyaga azóta már tanulmánykötet formájában is hozzáférhető.¹ Az Arany János kapcsán felvetődő némely problémák továbbgondolása is lehetőségessé vált, de a konferencia célkitűzése nem az volt, hogy Arany Lászlót apja tükrében vagy folytatásaként (esetleg epigonjaként) fogjuk föl – egyébként egy ilyen típusú, apát és fiút egymáshoz viszonyítva szemlélő, de érezhetően inkább Arany Jánost tárgyaló tanácskozásra évtizedekkel ezelőtt már volt példa.² Most inkább az volt a szándék, hogy önmagáért, önmaga teljesítménye okán maga Arany László kerüljön a figyelem középpontjába, s ha természetesen nem tekintettünk is el a számára nyilvánvalóan a legfontosabb, determináló hatástól, az atyai mintaadástól, ez a vonatkozása az életműnek is inkább Arany László szempontjából mutatkozott meg.

A konferencia anyaga kapott helyet ebben a gyűjteményben továbbfejlesztett, kibővített és újragondolt tanulmányok formájában, több tudományág képviselői

¹ „Összel”. *Arany János és a hagyomány*, szerk. SZILÁGYI Márton, Universitas, Budapest, 2018.

² *A két Arany. Összehasonlító tanulmányok*, szerk. KOROMPAY H. János, Universitas, Budapest, 2002.

–irodalomtörténészek, történészek és folkloristák – tollából. Ez az interdiszciplináris jelleg jól tükrözte Arany László sokoldalú munkásságát, s illett a közép-pontba állított életmű komplex jellegéhez. Csak az a sajnálatos, hogy minden törekvésünk ellenére nem sikerült olyan gazdaságtörténészt találnunk, aki feltárta volna a Magyar Földhitelintézetben dolgozó, a 19. századi banktörténetbe is szervesen beletartozó Arany László gazdasági tevékenységét. Talán majd egyszer erre is akad megfelelő szakember.

A kötetben Imre László vállalkozott arra, hogy Arany László időszerűségének egy lehetséges aspektusával szembenézzon. Tanulmánya alapvetően tematikus szempontból igyekezett bizonyítani kiinduló tételét, hogy ugyanis Arany László számos, a 21. század számára releváns problémáról ma is érvényes gondolatokat fogalmazott meg. Elemzésének az egyik legfigyelemreméltóbb tanulsága, hogy mindehhez nem a szerző szépirodalmi írásait használta fel referenciaként (sőt, Arany László irodalmi teljesítménye ezúttal semmiféle szerepet nem kapott a korszerűség meghatározásában), hanem újságcikkeiből és kritikáiból szemelgetett, mintegy mellékesen azt is bizonyítva, hogy az író ezekben is megfogalmazott (mondhatnók persze, a recepció tanúsága szerint inkább szinte hatástalanul elrejtett) olyan, félig kibontott, inkább csak jelzésszerű teoretikus gondolatokat, amelyek nemcsak saját kontextusukban, hanem a későbbi korok olvasói számára is fontos referenciát jelenthettek volna. Ám ehelyett inkább elsikkadtak, ahogyan Arany László tevékenységének számos más aspektusa is.

Az első fejezet (*Arany László, a költő*) vet számot a leginkább Arany László írói teljesítményével. Ő ugyanis nemzedéke egyik legtehetségesebb költője is volt, aki – noha csak töredékben maradt életművet hagyott maga után – az 1870-es évek egyik reprezentatív művét, *A délibábok hősét* megalkotta. Ennek a verses regénynek az újraolvasására két tanulmány is vállalkozott: Eisemann György és Hites Sándor is ennek szentelte a tanulmányát. Eisemann György a szöveg kultúrafelfogásának összetettségéből és a nyelviséghez való viszonyából közelítette meg *A délibábok hősét*, beágyazva a korabeli európai irodalom jelenségeinek viszonylataiba. Hites Sándor tanulmánya pedig új megközelítést hozott a verses regény értelmezésébe, amikor az egykorú gazdasági felfogások lenyomatának (is) tekintette a művet, s az irodalomtörténeti és gazdaságfilozófiai elemzés határterületeként fogta fel a főhős illúzióinak interpretálását.

Arany László esetében igen fontos kérdés volt a családi tradíció és az apai hatás szerepe; ezzel foglalkozik kötetünk második fejezete (*Arany László, apja örökségének őrzője*). Arany László írói életművének több darabja is jelzetten (vagy éppen rejtetten) olyan tematikai és világnézeti problémákat akart megoldani, amelyek az apa, Arany János életművében már felbukkantak, s ilyenformán ennek a mintának továbbgondolásaként is felfoghatók. Ezekkel a példákkal

foglalkozott Szilágyi Márton tanulmánya. A fejezet másik dolgozata, Vaderna Gábor írása másféle forrással dolgozott, s nem irodalmi szövegekből indult ki: Arany Lászlónak a magyar irodalom és tudomány 19. századi intézménytörténeti folyamataiban – úgy is, mint apja folytatójának – szintén kihagyhatatlan szerepe volt. Arany László nemcsak vállalta apja hagyatékának a gondozását (mint kikerülhetetlen, másra nem hagyható feladatot), hanem a köré kiépülő kultusz alapjainak a kialakítását is ő végezte el (gondoljunk csak a nagyszalontai Arany-múzeum megalapítására). Vaderna Gábor összehasonlító jellegű és nemzetközi kitekintéssel is rendelkező tanulmánya erről a muzealizációs folyamatról adott áttekintő képet. Fontos tanulsága ennek a megközelítésnek, hogy Arany László mennyire másként járt el, mint a korszak legfontosabb, paradigmaticus írói hagyaték-gondozása, a Petőfi Sándor köré kialakuló kultusz intézményalapítása: Arany László ugyanis apjának hagyatékát nem egyetlen, fővárosi központ létrehozására használta föl (gondoljunk csak a Petőfi Ház egészen eltérő koncepciójára), hanem a szülőváros, Nagyszalonta emlékezetpolitikai törekvéseit kívánta ezzel felerősíteni, illetve az Arany-kéziratok ajándékozásával decentralizálta a hagyaték megőrzését is. Jórészt ennek köszönhető, hogy amikor 1945-ben egy bombatalálat következtében megsemmisült a mindaddig a család őrzetében maradt Arany-hagyaték, mégsem pusztult el minden: hiszen számos kéziratot és dokumentumot maga Arany László, s az ő halála után (nyilván az intencióit követve) az özvegye addigra már különböző közgyűjteményeknek és intézményeknek elajándékozott. A hagyaték pusztulása így egyetlen vonatkozásban maradt végzetes: Arany László ugyanis csak apja emlékezetének a megőrzéséről akart gondoskodni, a sajátjáról nem (erre már talán ideje sem lett volna korai halála miatt), így saját kéziratjai és levelezése, a hozzá kapcsolódó tárgyi világ teljes egészében megsemmisült, szinte teljesen lehetetlenné téve az ő alakjának és mentalitásának részletes megragadását.³

Arany László teljesítményének talán a legelevenebb része a közösségi emlékezetben a magyarországi folklorisztika intézményesülésében betöltött szerepe. Nem csoda hát, hogy ezzel a tanulmánykötet külön is foglalkozott, a harmadik fejezetet két tanulmány formájában ennek a kérdésnek szentelte (*Arany László, a folklorista*). Annál is inkább indokolt ez, mert vállalkozásunk egyik legfontosabb apropója az volt, hogy az Arany János-bicentenárium alkalmából végre kritikai kiadásban jelent meg az Arany László nevéhez kapcsolódó népmese-gyűjtemény.⁴ Ennek a kötetnek óriási jelentősége volt a magyar nyelvű mesekiadások történetében, módszertani szempontból és a közzétett anyag miatt is. Az új,

³ Vö. *Az Arany család tárgyai. Tárgykatalógus*, összeállította TÖRÖK Zsuzsa – ZEKE Zsuzsanna, Petőfi Irodalmi Múzeum, [Budapest], 2018.

⁴ *Az Arany család mesegyűjteménye*.

történeti-folklorisztikai kritikai kiadás számos vonatkozásban új fénybe állította ezt a korpuszt, többek között azzal is, hogy nem Arany László neve alatt, hanem mint az Arany család mesegyűjteményét adta közre – logikusan következett ez a megoldás abból a filológiai is megragadható tényből, hogy a fennmaradt mesekéziratok egy része Arany László édesanyjának és nővérének a kézírásában maradt fenn, s az is nehezen lenne elképzelhető, hogy egy ilyen horderejű munkáról – amelyben nemcsak Arany László, hanem bizonyítható módon Arany Jánosné Ercsey Julianna és Arany Julianna is részt vett – éppen a családfő, Arany János ne tudott volna, amikor az egész család egy háztartásban élt. A kritikai kiadás egyik sajtó alá rendezője, Domokos Mariann a meseszövegek stílusáról írt tanulmányt, a kötet kiadásában közreműködő Vargha Katalin pedig a gyűjtemény keretébe tartozó találósok elemzését adta – mindkét dolgozat szervesen kiegészíti és jelentősen továbbgondolja a szövegkiadást. S mivel jelentős, módszeres kutatások az utóbbi években Arany László kapcsán a folklorisztikában folytak, ezért a kötet belső arányait kevésbé tartottuk fontosnak, mintsem azt, hogy ezekről az új eredményekről hírt adhassunk – ez indokolja, hogy miért lettek sokkal terjedelmesebbek a néprajzi tárgyú dolgozatok a többinél.

Elhanyagolt területnek számít az, amivel a negyedik fejezet foglalkozik (*Arany László, a közéleti személyiség*). Arany Lászlónak azt a sokoldalú szerepvállalását, amellyel saját kora tudományos és politikai életében részt vett, igen kevésbé vizsgálta eddig az irodalomtörténeti kutatás. Pedig – szemben azokkal a területekkel, amelyek a személyes forrásanyag pusztulása miatt szinte megragadhatatlanok – ezeknek a tevékenységi köröknek a kutatása más módszertan és más forrásbázis alapján nem tűnik lehetetlennek. Az ide besorolt négy tanulmány nemcsak bizonyítani képes ezt, hanem azokat a megközelítési lehetőségeket is jól példázza, amelyek egy ilyen típusú, inkább történeti kontextus szempontjából relevánsak lehetnek. S ne feledjük: ez a négy dolgozat csak az irányt mutatja meg, de nem akarja és tudja lefedni Arany László ilyen jellegű munkálkodásának teljes spektrumát (egy nyilvánvaló hiányra már utaltam: a Magyar Földhitelintézetben végzett munkájáról, sajnos, nem készült tanulmány e kötet számára). Arany Lászlónak a történelemfelfogás szempontjából is kulcsfontosságú szövegét, a magyar politikai költészet hagyományairól szóló, akadémiai székfoglaló előadását Völgyesi Orsolya elemezte, általánosítható eszmetörténeti tanulságokat is megfogalmazva. Arany László országgyűlési képviselőként betöltött szerepéről és politikusi mivoltáról – elsőként a szakirodalomban – Cieger András írt tanulmányt. Domokos Mariann, aki nemcsak folklorista, hanem jogász végzettséggel is rendelkezik, s jogtörténeti kutatásokat is végzett, tekintette át Arany Lászlónak a magyar szerzői jogi törvény megszületésében játszott szerepét. Arany László akadémikusi munkájáról Balogh Piroska alaposan do-

kumentált tanulmánya tájékoztat, amely szintén kezdeményező jelentőségű az Arany Lászlóra vonatkozó szakirodalomban.

Az ötödik fejezet (*Arany László kapcsolatrendszer*) egyetlen, ám annál fontosabb tanulmányból áll. A mesegyűjtemény kritikai kiadásának másik sajtó alá rendezője, Gulyás Judit ugyanis ezúttal nem folklorisztikai elemzésre vállalkozott, hanem Arany László kapcsolatrendszerének a feltárását próbálta meg elvégezni. Ezt a munkát a fennmaradt, nyilvánvalóan erősen töredékes levelezésanyagnak a feltárásával lehet csak megalapozni – hogy egyáltalán látni lehessen, mi az, ami nem semmisült meg az Arany-hagyaték végzetes, 1945-ös pusztulásával. Mindazok a levelek, amelyekről Gulyás Judit számot ad (több misszilis szövegét közölve is függelékben), mind Arany Lászlótól származnak, hiszen a neki címzettek nyilván a családi hagyatékban maradtak, s egytől egyig elpusztultak a bombatalálat következtében. S mivel Arany László özvegyének, Szalay Gizellának a második férje, Voinovich Géza Arany János életművének kutatója volt, feljegyzései és előtanulmányai is az atyának a kéziratára irányultak, ezért neki ambíciója sem volt Arany László irathagyatékának valamiféle dokumentálása (bár egy tanulmányt azért írt Arany Lászlóról is).⁵ Így aztán az ő feljegyzései között sem maradtak fön­n arra nézvést adatok, hogy Arany Lászlótól mi is lehetett a Ménesi úti villában. Ezeket a hiányokat beszámítva is igen fontos az a számbavétel, amelyet Gulyás Judit tanulmánya elvégzett, még ha az esetlegesen fennmaradt levélanyag belső arányaiból nem tudunk is következtetéseket levonni Arany László kapcsolatrendszerének igazi mélységeiről. Ez a dolgozat logikusan meghosszabbítható igényt is jelez: a nem túl terjedelmes, fön­nmaradt levelezésanyag egészét fontos lenne a közeljövőben kiadni, hozzákapcsolva esetleg az Arany család egyéb tagjainak fön­nmaradt leveleit is. Hiszen ez a forrásanyag fontos kiegészítését jelentheti az immár teljes körűen hozzáférhető Arany-levelezésnek (amelynek az esetében egyébként szintén számolni kell az anyag egy részének a pusztulásával). Így, együtt ugyanis a 19. századi magyar polgárosodás egyik legfontosabb, intellektuális értelemben kiemelkedő és mértékadó családi közege­nek, az Arany családnak a társadalmi és szellemi kapcsolatrendszerét tárulhatna föl a kutatás előtt – s ez messzemenően nem csupán irodalomtörténeti vonatkozásokat jelent (sőt, talán a legfontosabb tanulságok inkább társadalomtörténeti vagy éppen mikrotörténeti karakterűek lehetnének).

Jelen tanulmánykötet az első, s mindmáig az egyetlen, amely több szerző kollektív vállalkozásaként kifejezetten és célzottan csak Arany Lászlónak szentelt figyelmet. Az itt közölt tanulmányok azonban nem elsősorban lezárni kívánják

⁵ VOINOVICH Géza, *Arany László = Uő., Írók és költők*, Bibliotheca, Budapest, 1943, 113–125.

a tárgyukkal való foglalkozást, hanem inkább megnyitni szeretnének új kérdés-irányokat és kutatási lehetőségeket.

Arany László élete, pályafutása és szellemi teljesítménye alighanem még igen sok izgalmas feltárnivalót rejt. Ez a kötet nyilvános megmutatkozásának különböző aspektusait tárgyalja, de az élete talán más, itt nem érintett vonatkozásokban is méltó a kutatás figyelmére. Nem tudni, mire is gondolt pontosan Németh G. Béla, amikor 1960-ban, nagy jelentőségű és kötetünkben is sokszor idézett tanulmányában a lehetséges vizsgálatok egy bizonyos irányát egészében illegitimnek és indiszkrétnak minősítette: „Mert szorosabban vett magánéletéről ugyan nem sokat tudunk, s méltatlan is volna kutatni benne, hozzá nem illő, stílustalan.”⁶ Az Arany-hagyaték 1945-ös pusztulása amúgy is szinte kizárta teszi az ilyen mélységű és szemléletű kutatásokat – bár ezt a magam részéről inkább fájdalmas hiánynak és kényszerű korlátnak látom.

Már csak ezért is érdemes mindent megtenni, ami egy ilyen, rejtve maradó élet fönmaradt nyomainak számbavételére és értelmezésére irányul.

Remélhetőleg lesznek folytatói a kezdeményezésünknek.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani a Magyar Tudományos Akadémiának, amely a könyv- és folyóirattámogatási pályázat keretében hozzájárult kötetünk megjelenéséhez, s ugyancsak hálásak vagyunk a Hites Sándor vezette, MTA–BTK Lendület Magyar Irodalom Politikai Gazdaságtana Kutatócsoportnak (s különösen a vezetőjének), hogy szintén támogatta anyagilag ennek a tanulmánygyűjteménynek az elkészültét.

⁶ NÉMETH G. Béla, *Bevezetés* = ALVM, 101.

Arany László (1844–1898) nem mindennapi örökséget kapott útravalóul: Arany János fiaként a magyar és a világirodalomba való természetes bekapcsolódás jutott neki osztályrészü, viszont gyermekkorától fogva élete végéig apjának nyomasztó árnyékában élt, hiába ért el jelentős eredményeket számos más területen. Alighanem nemzedéke egyik legnagyobb formakultúrájú költői tehetsége volt, s bár az alkatának alighanem leginkább megfelelő irodalmi pályafutásban is inkább bénította az apai példa, mégis létrehozta generációjának egyik legmaradandóbb teljesítményét, *A délibábok hősét*.

Az író, folklorista, jogász, gazdasági szakember szerteágazó életútjának feltárására vállalkozik ez a tanulmánykötet, több tudományág (irodalomtörténet, néprajz, történettudomány) képviselőinek bevonásával. A gyűjtemény összeállítására születésének 175. évfordulója adta az apropót, s valóban időszerű feladatnak bizonyult, mert mind ez idáig nem valósult meg olyan kollektív vállalkozás, amely nem egyszerűen apja visszfényeként vagy utójátékként tekintett volna Arany Lászlóra.

E kötet a hagyaték majdnem teljes pusztulása miatt szinte feltáratatlanná váló életpályának az eddigi legteljesebb megközelítése, amely a későbbi kutatások számára is megnyitja az utat. Az Arany László teljesítményével való számvetés ugyanis a 19. századi értelmiségtörténet szempontjából is elengedhetetlen: általa képet kapunk az egyik legjelentősebb intellektuális tradíciót őrző Arany család szellemi kisugárzásáról, és bepillantunk társadalmi kapcsolatrendszerébe.

3500 Ft

ISBN 978-615-5675-63-8

9 786155 675638

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont